

Я.В.МОТЕНКО, канд. іст. наук, НТУ «ХП»;
Є.К.ШИШКІНА, канд. іст. наук, НТУ «ХП»

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У статті аналізуються дисертаційні дослідження російських і українських науковців початку ХХІ ст., присвячені проблемі відносин Україна–НАТО. Здійснюється порівняльний аналіз оцінок можливих наслідків реалізації євроатлантичного вектору зовнішньої політики України.

В статье анализируются диссертационные исследования российских и украинских ученых начала ХХІ в., посвященные проблеме отношений Украина–НАТО. Осуществляется сравнительный анализ оценок возможных последствий реализации евроатлантического вектора внешней политики Украины.

In the paper the dissertation works on Ukraine–NATO relations written by Russian and Ukrainian scientists in the early ХХІ century are analyzed. The comparative analysis of assessments on possible consequences of Euro–Atlantic vector in Ukrainian international policy is made.

На початку ХХІ ст. питання української євроатлантичної інтеграції є одним з найбільш жваво обговорюваних широкою громадськістю і в наукових колах. Певний науковий інтерес становить дослідження процесу співробітництва Україна – НАТО російськими та українськими науковцями, оскільки його результати можуть мати опосередкований вплив на формування зовнішньополітичного курсу керівної еліти Росії та України .

Пропонована наукова розвідка охоплює низку робіт з політології, історії, соціальної філософії та економіки, автори яких спробували проаналізувати віддалені наслідки реалізації євроатлантичного вектору зовнішньої політики України. Умовно їх можна розділити на наступні групи:

- а) ментальні;
- б) політичні;
- в) економічні.

Отже, розглядаючи наслідки першої групи, російські науковці, передусім наголошують на докорінній відмінності світоглядних цінностей Східної (країни СНД) і Західної (країни Західної Європи та Північної Америки) цивілізацій. Так, наприклад, Суркова Л.А. зазначає: «На Заході – суспільство для людини; у Росії – людина для суспільства. На Заході боротьба партій; у Росії – установ. На Заході роль центрів; у Росії – центра. На Заході воля внизу; у Росії – нагорі. На Заході лібералізм; у Росії – візантизм. На Заході єдність культури влади і громадян на основі права; у нас його немає. На Заході індивідоорієнтованість; у Росії общиноорієнтованість. На Заході підприємництво, у нас його не було» [2, с. 13]. Як наслідок, соціум Східної цивілізації в системі цінностей надає першість боротьбі за виживання, у якій «Росія вдавалася до централізму, адміністрування, бюрократизму і навіть до корупції» [2, с.12]. На думку автора, індустріально розвинутий Захід, виходячи із власних інтересів, вибірково трансформує інший світ. У Росії, зважаючи на її величезні розміри, крайню зношеність інфраструктури й бідність населення, процес глобалізації, запроваджений країнами «золотого мільярда», руйнівню розчленовує країну на «острови» модернізації й деградууючу периферію. При

входженні Росії в світову систему поділу праці їй у глобальному економічному просторі не буде надано роль лідера. Місце Росії визначено як країни, що постачає сировину й ресурси. Розвиненим країнам Заходу Росія не потрібна як рівноправний конкурент у сфері промислових технологій. Росія потрібна Заходу як ринок збуту товарів. Тому, для реалізації цього завдання, Захід через засоби масової інформації постійно намагається змінити «культурний вигляд» Росії, формуючи культуру споживання за західним зразком [2, с. 14]. З огляду на вищезазначені чинники політичні еліти держав Східної цивілізації мають усвідомити, що зараз «не демократія, але принцип соціальної справедливості може виступити консенсусною цінністю (...). Здоров'я, пенсії (зарплата), житло і освіта – чотири найважливіших цінності особистості, що визначають її матеріальне благополуччя. Для досягнення єдності нації, солідарності всіх шарів суспільства доцільно не намагатися «впроваджувати (...) західні цінності, а повернутися до збереженої в особистості моделі уявлень про соціальну справедливість» [2, с.9].

Проте, російські дослідники звертають увагу на те, що світоглядні цінності населення України лише частково «вписуються» в запропоновану модель «візантійських» суспільно–політичних відносин. Адже, як наголошує Катая Д.В. «у той час як жителі Східної України традиційно орієнтуються на Росію і по суті становлять із нею єдину культурну спільність, населення Західної України багато століть було складовою частиною Центральної Європи, незмінно тяжіючи до західних культурних цінностей» [1, с. 1]. Натомість, українські науковці демонструють досить критичне ставлення до ідеології неоєвразійства. Так, наприклад, Рукомеда Р.М. вважає її безперспективною з точки зору українських національних інтересів. На думку дослідника, формування неоєвразійських ціннісних орієнтацій в українського населення може призвести до участі України в регіональних структурах, де домінуючим впливом буде користуватись Російська Федерація, що може становити потенційну загрозу для українського суверенітету [10, с. 12,14].

Аналізуючи політичні наслідки спроб української євроінтеграції, російські дослідники одностайні у негативній оцінці міжнародної ситуації, що склалася на початку ХХІ ст. Російські науковці вважають не вигідними і для України, і для Російської Федерації умови однополярного світопорядку [1, с.1–2]. Так, наприклад, Торопигін А.В. у своїй праці «Спільний простір безпеки СНД: специфіка і основні напрямки формування» зазначає, що «перехід від біполярної системи міжнародних відносин до однополярної сприяв загальному підвищенню нестабільності у світі» [4, с.38]. Суголосними є висновки Мухаметова Р.С. [7, с.13, 15–16] і Шульгіна М.В., останній, зокрема, зазначає: «Саме розширення НАТО на Схід зіграло ключову роль у процесі формування нової системи безпеки в Європі. Приєднання до Північноатлантичного договору ряду країн Центральної й Східної Європи привело до розширення зони відповідальності НАТО й порушенню колишнього військово–політичного балансу між Росією й країнами Заходу, встановленого в рамках Договору про звичайні збройні сили в Європі» [5,

с.3]. Автор наголошує на тому, що Росії не вдалося зупинити розширення НАТО на Схід: «Захід вибудував систему безпеки в Європі всупереч інтересам найбільшої держави на континенті. Як наслідок, постраждала вся європейська безпека в цілому. (...) Зросло значення ядерного стримування, почалося відродження ознак гонитви озброєнь і колишньої конфронтації між Заходом і Сходом. Європейська система безпеки без участі Росії є потенційно нестабільною» [4, с.28].

Українська наукова думка трактує фінал «холодної війни», передусім, як перемогу ринкової моделі економіки в світовому масштабі [11, с.16]. В експансії НАТО на Схід українські дослідники вбачають закономірний процес пов'язаний із бажанням міжнародної спільноти створити високоефективну систему безпеки, яка має гарантувати відновлення демократії, прав і свобод громадян, зокрема в посттоталітарних державах [12, с.3; 13. с.8] В той же час українські вчені, проаналізувавши Концепцію національної безпеки Російської Федерації, стверджують, що вона містить окремі положення, які певною мірою суперечать національним інтересам України. [14, с.6]. Таким чином, визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових. Особливо це стосується найближчих сусідів України і країн глобального значення, що прагнуть знайти власні інтереси в Україні або самі становлять для неї інтерес. За подібних обставин на думку окремих вітчизняних науковців оптимальною моделлю зовнішньополітичної стратегії для України міг би стати позаблоковий статус [15, с.10; 16, с.11;17, с.20].

Яскравим прикладом негативного наслідку східної експансії Північноатлантичного альянсу деякі російські науковці схильні вважати події, пов'язані з українсько-російським поділом Військово-морського Чорноморського Флоту. Так, Федорових А.П. у своїй праці «Проблема Чорноморського флоту в російсько-українських відносинах (1991 – 2000 рр.)» зазначає: «Абсолютно логічна й продумана політика західних держав-членів НАТО (...) увінчалася успіхом після розпаду Союзу РСР, коли незалежна Україна, не без підказки ззовні, оголосила свої претензії на весь Чорноморський флот і Севастополь.(...) Почався слабко контрольований деструктивний процес поділу флоту і його інфраструктури між двома країнами-колишніми республіками СРСР, під час якого більша частина ЧФ була безповоротно втрачена, а самі країни виявилися на порозі відкритої конфронтації» [3, с.14].

Втім, на наш погляд, найчіткіше охарактеризовано політичні наслідки української євроатлантичної інтеграції в дисертаційному дослідженні Єфремової М.В. «Роль зовнішнього чинника в російсько-українських відносинах» де автор зазначає: "Вступ України в Європейський Союз і НАТО може змінити баланс сил у регіоні Центральної й Східної Європи і Європи в цілому на користь Заходу внаслідок наступних основних причин.

По-перше, погіршилося б геополітичне й геостратегічне становище Росії і її союзника – Білорусії (остання, наприклад, була б узята в "кліщі", а в

російську територію вбили б "клин", що впритул підходить до самого центра європейської частини країни). Прийняття України в НАТО стимулювало б пронатовські амбіції деяких інших пострадянських країн (Грузії, Азербайджану, Молдови) і стало б реально загрозувати створенням натовської "дуги" уздовж західних і південних кордонів Росії.

По–друге, у військовому відношенні позиції Росії були б ослаблені в силу того, що сили НАТО виходили б на позиції прямого оперативного–тактичного удару по важливих об'єктах і пунктах дислокації військ та військової інфраструктури.

Вступ України в НАТО спричинив би необхідність ревізії російської військової стратегії, до числа важливих складових якої належить, (...) базування Чорноморського флоту в Севастополі та співробітництво з українським військово–промисловим комплексом.

Для Росії найгіршим варіантом розвитку подій був би швидкий вступ України в НАТО (сьогодні це може відбутися набагато швидше, ніж вступ у ЄС)» [6, с. 18].

Економічні наслідки української євроатлантичної інтеграції на думку російських науковців теж будуть мати важкі наслідки, як для Росії так і для України, передусім у сфері кооперації військово–промислових комплексів цих країн [1, с.17–18; 9, с.18–19]. Частково з їхніми висновками погоджуються і українські фахівці [18, с. 13; 19, с.14–15]. Привертає увагу робота Дудко Д.Г. «Торгово – економічні відносини Росії з країнами СНД в галузі природного газу», у якій автор спробував дати практичні рекомендації, щодо використання торгівлі «блакитним» паливом, як інструменту геополітичного впливу: «З огляду на прозахідну орієнтацію керівництва України (її євроатлантичний вектор), Москві варто вибудовувати відносини в газовій сфері з Києвом згідно з цими реаліями, послідовно і твердо відстоюючи свої національні інтереси. Через те, що геостратегічне та цивілізаційне значення російсько–українських відносин дуже велике, Росії необхідно навчитися використовувати "газовий важіль" у своїх цілях для одержання реальних гео економічних вигід. Треба при цьому пам'ятати, що між нашими країнами, як і раніше, зберігаються тісні економічні зв'язки: коопераційні зв'язки в машинобудуванні, у тому числі в авіаційних, ракетно–космічних галузях і ВПК (до 60% вартості української машинобудівної продукції становить російська комплектація). Тому різкий перехід на світові ціни по газу може привести до кризи української промисловості, серйозним проблемам у хіміко–металургійному комплексі і машинобудуванні країни, що у свою чергу спричинить різке погіршення платіжного балансу та знецінення національної валюти. Все це безліччю зворотних зв'язків негативно відіб'ється на російських промислових підприємствах, що постачають сировину і комплектуючі в Україну. Тому в газовій взаємодії з Україною пропонується шукати такий варіант, який би, з одного боку, гарантував виконання Києвом своїх зобов'язань по оплаті імпортованих обсягів і по транзиті російського газу в ЄС, а з іншого, не обрушив базові енергоємні галузі країни і зберіг двосторонні коопераційні зв'язки, що є

важливим для підтримки проросійськи налаштованої частини українського населення та бізнесу» [8, с.19].

Таким чином, підбиваючи підсумки ми приходимо до наступних висновків:

По – перше, певні наукові кола Російської Федерації на даний момент переконані у концептуальній несумісності політичних і соціально–економічних моделей розвитку держав блоку НАТО і держав – колишніх республік СРСР. Відповідно протилежними трактуються і їхні національні інтереси. Натомість значна частина українських науковців вбачає головну проблему в прагненні Російської Федерації до геополітичного домінування на Євразійському континенті шляхом економічного і військового тиску на суб'єкти пострадянського політичного простору.

По – друге, російські і українські дослідники вважають, що євроатлантичний вектор зовнішньої політики України цілком може бути реалізованим. Однак, на думку російських науковців, лише беззаперечна відмова України від співпраці з Північноатлантичним альянсом зможе запобігти її перетворенню на геополітичний буфер НАТО у ймовірному протистоянні з Росією.

Список літератури: 1. *Катая Д.В.* Россия и Украина в новом геополитическом пространстве: Автореф. дис...канд.полит.наук: 23.00.04/ Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации. – Москва, 2000 – 23 с.; 2. *Суркова Л.А.* Трансформация ценностных ориентаций личности в процессе модернизации русской цивилизации: Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.11/ ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет».–Ростов–на–Дону, 2007.– 21 с.; 3. *Федоровых А.П.* Проблема Черноморского флота в российско–украинских отношениях (1991–2000 гг.): Автореф. дис...канд. ист. наук. 07.00.02/ Институт российской истории РАН. – Москва, 2008 – 28 с.; 4. *Торопыгин А.В.* Общее пространство безопасности СНГ: специфика и основные направления формирования (политологический анализ): Автореф. дис... д. полит. наук: 23.00.04/ Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена – Санкт–Петербург, 2008 – 41 с.; 5. *Шульгин М.В.* Первая волна расширения НАТО на Восток (1990 – 1999 гг.): Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.03/ Южный федеральный университет. – Ростов–на–Дону, 2009. – 30 с.; 6. *Ефремова М.В.* Роль внешнего фактора в российско–украинских отношениях: Автореф. дис...канд.полит.наук: 23.00.04 / Центр СНГ Дипломатической академии МИД России – Москва, 2009 – 23 с.; 7. *Мухаметов Р.С.* Национальные интересы России на постсоветском пространстве: сущность и основные средства реализации: Автореф. дис...канд. полит. наук: 23.00.02/ Уральский государственный университет им. А.М. Горького – Екатеринбург, 2009.– 20 с.; 8. *Дудко Д.Г.* Торгово–экономические отношения России со странами СНГ в области природного газа: Автореф. дис...канд. экон. наук: 08.00.14/ Всероссийская ордена Дружбы народов академия внешней торговли – Москва, 2010. – 30 с.; 9. *Усова Л.С.* Политика евроатлантической интеграции Украины в контексте российско–украинских отношений (конец XX – начало XXI вв.): Автореф. дис...канд. ист. наук : 07.00.03 / МГУ им.М.В. Ломоносова – Москва, 2011. – 21 с.; 10. *Рукомедта Р.М.* Неосвразійство в сучасній політиці Росії. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01/ Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2007. – 18 с.; 11. *Тумаішов А.В.* “Холодна війна” другої половини ХХ століття: причини виникнення, хід і її наслідки. Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національний університет “Львівська політехніка”. – Львів, 2003 р. – 20 с.; 12. *Волощук С.М.* Східноєвропейський вектор у військово–політичній діяльності Північноатлантичного Альянсу (1990–2005 рр.). Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02/ Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2007. – 22 с.; 13. *Константинов В.Ю.* Проблема європейської регіональної стабільності в контексті розширення НАТО (90–і роки). Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин.– Київ, 2000. – 11с.; 14. *Біла К.О.* Особливе партнерство Україна – НАТО як проблема національної та європейської безпеки. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – Київ, 2002. – 14 с.; 15. *Вдовенко В.М.* Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин.– Київ, 2006. – 16с.; 16. *Шмаленко Ю.І.* Геополітичні пріоритети України в сучасному світі. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04/ Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002. – 19 с.; 17. *Василенко С.Д.* Геополітичні виміри України у загальноєвропейському політичному процесі. Автореф. дис... д. політ. наук: 23.00.02/ Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – Київ, 2001. – 30 с.; 18. *Новіков Е.Б.* Забезпечення воєнно–економічної безпеки України в умовах реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції. Автореф. дис... канд. экон. наук: 21.04.01/ Національний інститут стратегічних досліджень – Київ, 2006. – 20 с.; 19. *Дубровіна О.О.* Забезпечення економічної безпеки України у сфері оборони. Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.02.03/ Інститут економічного прогнозування НАН України. – Київ, 2004. – 21 с.

Поступила в редколлегию 23.02.12